

วัตถุมงคล : จากพุทธคุณสู่พุทธพาณิชย์ในสังคมไทย*
MANGALAVATHU : BUDDHA'S VIRTUES TO BUDDHIST
COMMERCIALIZATION IN THAI SOCIETY

อภิชา สุขจีน,
Aphica Sukjeen
พระอนุสรณ์ เรื่องปัญญาวิรัตน์,
Phra Anusorn Ruangpannarat
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตแพร่
Mahachulalongkornrajavidyalaya Phrae Campus
ทิพวรรณ กันยะ,
Tippawan Kanya
โรงเรียนปางกุ่มวิทยา
Pangkhumwittaya School
E-mail : yanasophano@gmail.com

บทคัดย่อ

การสร้างพระเครื่องและวัตถุมงคลทางพระพุทธศาสนา เป็นการแสดงออกถึงความเคารพและยอมรับนับถือในคุณของพระรัตนตรัย ที่เป็นเสมือนสัญลักษณ์ทางศาสนา อันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของพุทธศาสนิกชนมาตั้งแต่สมัยอดีต ปัจจุบันท่ามกลางความเจริญของเทคโนโลยีและความเปลี่ยนแปลงทำให้ความเชื่อเรื่องวัตถุมงคลมีการเปลี่ยนไป ที่มีได้เน้นถึงการศรัทธาในคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างเดียว แต่กลับให้ความสำคัญกับมูลค่าของวัตถุมงคลที่สร้างขึ้น จึงเกิดเป็นรูปแบบที่เรียกว่า “พุทธพาณิชย์” ปัจจุบันวัตถุมงคลต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นมาอย่างมากมาย ในขณะที่คุณค่าที่แท้จริงที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมกลับลดลง วัตถุมงคลที่สร้างขึ้นกลับมีเป้าหมายในด้านการสร้างมูลค่าทางการตลาด บทความฉบับนี้จึงสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงของวัตถุมงคลทางพระพุทธศาสนา

* Received 23 September 2024; Revised 29 December 2024; Accepted 30 December 2024

จากพุทธคุณสู่พุทธพาณิชย์ในสังคมปัจจุบัน ที่จะต้องใช้ศรัทธาควบคู่ไปกับการใช้ปัญญา พิจารณาตามไปด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ : วัตถุมงคล, พุทธคุณ, พุทธพาณิชย์

Abstract

Creating Buddhist amulets and sacred objects is an expression of respect and acceptance of the Triple Gem, the religious symbol that has been Buddhists' spiritual anchor since ancient times. Nowadays, the beliefs towards sacred objects have changed due to the advancement of technology and changes. People place importance on the faith in Lord Buddha's virtues and sacred objects, resulting in Buddhist commercialization. Sacred objects continue to rise in economic worth, while their true value, as spiritual anchors, is decreasing. The paper focuses on how Buddhist sacred objects changed from Buddhist values to Buddhist commerce in current society, as well as why people must view them with both faith and wisdom.

Keywords : Mangalavathu, Buddhist virtues, Buddhist commercialization

บทนำ

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีประชากรส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนา โดยสาระสำคัญของการนับถือพระพุทธศาสนานั้น คือการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาขัดเกลา พัฒนาตนเอง เพื่อให้พบกับความสุขที่แท้จริง ในขณะเดียวกัน ชาวพุทธบางส่วนก็ได้ตระหนักถึงการนำเอาแนวทางทางพระพุทธศาสนา กลับให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ สามารถดลบันดาลให้สมปรารถนาตามความต้องการได้ ดังจะเห็นได้จากการจัดสร้างวัตถุมงคล ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาต่าง ๆ มากมาย ที่นอกจากจะเป็นการระลึกถึงคุณขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า และการนำเอาพุทธคุณมาช่วยทำให้วัตถุมงคลที่สร้างขึ้นมานั้น มีความพิเศษ สามารถปกป้องคุ้มครอง และดลบันดาลสิ่งที่ปรารถนาได้ ในขณะเดียวกันก็มีชาวพุทธจำนวนมากไม่น้อย ที่ให้ความสำคัญกับความศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ และคุณค่าในด้าน

ของการสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยในปัจจุบันปฏิเสธไม่ได้ว่า การสร้างวัตถุมงคล และศาสนสถานทางพระพุทธศาสนา ต่างก็มีวัตถุประสงค์ที่ให้ความสำคัญกับความศักดิ์สิทธิ์ และการสร้างมูลค่าของวัตถุมงคล หรือที่เรียกว่า พุทธพาณิชย์ ซึ่งพุทธพาณิชย์ หมายถึง กระบวนการค้าขายความเชื่อและความศรัทธาในพระพุทธศาสนา มาเป็นเครื่องมือในการสร้างรายได้ และแสวงหาผลประโยชน์เชิงพาณิชย์ อาทิ เช่น การเช่าบูชาพระเครื่องและวัตถุมงคลประเภทต่างๆ (สงคราม สุเทพากุล, 2556) พระเครื่องและวัตถุมงคล จึงกลายเป็นเสมือนสินค้าอย่างหนึ่ง ที่มีการค้าขายเกิดขึ้น จึงเป็นที่มาของแนวคิดเรื่องพุทธพาณิชย์ ซึ่ง “พุทธพาณิชย์” มาจากคำว่า “พุทธ” ซึ่งหมายถึง พระพุทธศาสนา กับคำว่า “พาณิชย์” หมายถึง การค้า “พุทธพาณิชย์” จึงหมายถึง “การค้าขายที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา” หรือ การค้าที่มีความเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา (วิริยยุทธ เกิดในมงคล, 2560) ในปัจจุบันมีรูปแบบที่หลากหลาย ซึ่งมีทั้งที่ดำเนินไปโดยพระสงฆ์ ฆราวาส หน่วยงาน สถาบัน องค์กรต่าง ๆ ในการจัดสร้างวัตถุมงคลประเภทต่าง ๆ ให้บูชา ดังนั้น ลักษณะการนับถือพระพุทธศาสนาในสังคมปัจจุบัน จึงมีทั้งกลุ่มชาวพุทธที่มุ่งเน้นปฏิบัติตามคำสอนอย่างแท้จริง เน้นขัดเกลาจิตใจ รู้เท่าทันอารมณ์ที่เกิดขึ้น และกลุ่มที่นับถือพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ รวมถึงกลุ่มที่นับถือพระพุทธศาสนาในฐานะเป็นตัวสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ (พุทธพาณิชย์) ที่มีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ในสังคมปัจจุบัน

วัตถุมงคลคืออะไร

คำว่า วัตถุมงคลในภาษาบาลี แยกออกเป็น 2 คำ คือ (วัตถุ) กับคำว่า มงคล (มงคล) คำว่า วัตถุ (วัตถุ) ในภาษาบาลี หมายถึง เรื่อง สิ่งของ สิ่ง เมือง ฯลฯ ส่วนคำว่า มงคล หมายถึง เหตุที่นำมาซึ่งความเจริญ, ด้ายที่ทำเป็นวงกลมสำหรับสวมศีรษะเพื่อความเป็นสิริมงคล (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ในอรรถกถา ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ ได้ อธิบายว่า มงคล (มังคละ) หรือมงคล หมายถึง เหตุแห่งความสำเร็จ เหตุแห่งความเจริญ เหตุแห่งสมบัติทุกประการ ดังนั้น หากรวมกันแล้ว วัตถุมงคล หมายถึง สิ่งของ หรือเครื่องรางของขลังที่เชื่อว่าจะนำความสุขความเจริญมาให้ หรือสามารถป้องกันอุปัทวอันตรายต่าง ๆ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2546) ส่วนคำว่า วัตถุมงคลในพระพุทธศาสนานั้น มี 2 ประเภทคือ วัตถุมงคลภายนอก เช่น วัตถุที่สร้างมาจากดิน โลหะ ฯลฯ วัตถุมงคลภายใน หรือที่เรียกว่า มงคลชีวิต คือ คำแนะนำในการดำเนินชีวิตเพื่อความสุขและความเจริญก้าวหน้าของชีวิต ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ 38 ข้อในมหาเมฆคสูตรหรือเรียกว่า มงคล 38 ประการ (พระสิริมังคลาจารย์ มงคลทีปนี, 2540, น.20) วัตถุมงคลนั้น มักจะเกี่ยวเนื่องกับเรื่องของความเชื่อและศรัทธาในสิ่งนั้น ๆ และมีความเกี่ยวข้องกับทางศาสนา เช่น พระเครื่องในพระพุทธศาสนา ถือเป็นวัตถุมงคลประเภท

หนึ่ง รวมถึงวัตถุมงคลประเภทอื่น ๆ เช่น ตรีศกรุด รูปพระเกจิ ยันต์ และอื่น ๆ อีกมากมาย ในสังคมไทย ซึ่งสามารถแบ่งได้อย่างกว้าง ๆ เป็น 2 ประเภท คือ

1. วัตถุมงคลที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ หมายถึง สิ่งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติโดยไม่ได้มีการสรรสร้าง ซึ่งถือว่ามีดีในตัวหรือมีเทวดารักษา เช่น เหล็กไหล คัดต่าง ๆ เขากวาง คุด เขี้ยวหมูตัน เขี้ยวเสือกวาง เถาวัลย์ เป็นต้น

2. ประเภทที่มนุษย์ปรุงแต่งสร้างขึ้น ได้แก่ สิ่งของที่มนุษย์สร้างขึ้นจำแนกตามวัสดุได้ 4 ประเภท คือ

2.1 ประเภทเนื้อดิน สร้างจากองค์ประกอบที่เป็นดินเป็นหลัก เช่น พระพิมพ์ หรือพระเครื่องค้นพบจากกรุต่าง ๆ ในสมัยโบราณ อาทิ พระขุ่มกอก พระกำแพงทุ่งเศรษฐี พระนางพญาแสนหัจจันท์ เป็นต้น

2.2 ประเภทเนื้อผง สร้างจากผงปูนเปลือกหอยผสมผงอิทธิเจ เกสรดอกไม้บูชาพระ หรือผงใบลาน เป็นต้น หรือเผาไฟเป็นแก้วถ่านแก้ววัสดุอย่างอื่น เช่น พระสมเด็จจักรพรรดิ วัดบางขุนพรหม และวัดเกศไชโย เป็นต้น

2.3 ประเภทเนื้อชิน สร้างจากโลหะธาตุต่าง ๆ เช่น ชินเงิน ชินตะกั่ว นวโลหะ ตลอดจนทองคำ สำริด เงิน นาค ทองแดง เป็นต้น ตามสูตรการเล่นแร่แปรธาตุต่าง ๆ เช่น พระทำกระดาน พระร่วงหลังรางปืน พระลีลาวังหิน เป็นต้น

2.4 ประเภทเขี้ยว งา กระดุกและไม้ เป็นต้น ของสัตว์ต่าง ๆ ตลอดจนงาช้าง เมล็ดพันธุ์พืช เปลือกไม้ต่าง ๆ นำมาแกะสลักอีกชั้นหนึ่ง เช่น สิงห์ เสือ หมากทวย ลูกประคำ เป็นต้น (พระครูสังฆรักษ์มานพ อคฺคมาณโว, 2567) แบ่งประเภทตามวัสดุ คือ 1. โลหะ 2. ผง 3. ดิน 4. วัสดุอย่างอื่น อาทิ กระจาดชา ชันโรง ดินขุยปุ 5. เขี้ยวสัตว์ งาช้าง เล็บสัตว์ 6. ผงผีพราย ผ่าตราสังข์ ผ่าห่อศพ ผ่าผูกคอตาย 7. ผ่าทอทั่ว ๆ ไปการแบ่งตามระดับชั้นคือ 1. เครื่องรางชั้นสูง อันได้แก่ เครื่องรางที่ใช้ส่วนสูงของร่างกาย ซึ่งนับตั้งแต่ศีรษะลงมาถึงบั้นเอวสำเร็จด้วยพระพุทธรูป พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ 2. เครื่องรางชั้นต่ำ อันได้แก่ เครื่องรางที่เป็นของต่ำ อาทิ ปลัดขิก อีเปอ 3. เครื่องรางที่ใช้แขน อันได้แก่ ธงรูปนก รูปตุ๊กแตน รูปปลา หรือกระบอกใส่ยันต์และอื่น ๆ

ความเชื่อเรื่องวัตถุมงคลในสังคมไทย

ความเชื่อในวัตถุมงคลของพุทธศาสนิกชน เป็นความเชื่อที่มีพื้นฐานมาจากความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ซึ่งอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงอภิญา เป็นความรู้ความสามารถพิเศษที่ยาวอดอย่างหนึ่ง มีชื่อเฉพาะว่า อิทธิวิธี หรือ อิทธิวิชา (การแสดง

ฤทธิ์ต่าง ๆ ได้) แต่เป็นโลกียอภิญญา ยังอยู่ในอำนาจของกิเลส ในทางพระพุทธศาสนา สิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ตัวแท้ของพระพุทธศาสนา และไม่จำเป็นสำหรับการเข้าถึงพระพุทธศาสนา อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์นั้น พระพุทธเจ้าทรงจัดเป็นปาฏิหาริย์ 3 ประเภท คือ 1) อิทธิปาฏิหาริย์ หรือ การแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้ 2) อาเทศนาปาฏิหาริย์ หรือ การทลายใจคนอื่นได้ และ 3) อนุสาสนีปาฏิหาริย์ คือ คำสอนที่เป็นจริง สอนให้เห็นจริง อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ในทางพระพุทธศาสนานั้น ไม่จัดเป็นหลักการสำคัญ และไม่เกี่ยวข้องกับหลักการของพุทธธรรม และไม่เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตตามแนวพระพุทธศาสนา เนื่องจากมีข้อจำกัด 3 ประการคือ 1) ทางปัญญา อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ไม่อาจทำให้เกิดปัญญาหยั่งรู้สังขาร เข้าใจสภาวะธรรมทั้งหลายตามความเป็นจริงได้ 2) ทางจิต คือ ไม่อาจกำจัดกิเลส หรือดับความทุกข์ได้จริง (พระพรหมคุณาภรณ์, 2541)

สำหรับความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ในวัตถุมงคลนั้น มีมาตั้งแต่สมัยอดีต ซึ่งวัตถุมงคลที่ปรากฏในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ วัตถุที่ธรรมชาติสร้างขึ้นโดยมีอำนาจและคุณวิเศษในตัว และประเภทที่มนุษย์สร้างขึ้น (พระครูวิศาลสรนาท, 2564) โดยมีการกำกับด้วยคาถาอาคมและอำนาจจิตของผู้สร้าง รวมถึงการสวดอัญเชิญเพื่อเชิญพลังอำนาจต่าง ๆ ให้มาบรรจุหรือกำกับในวัตถุมงคลนั้น ๆ เช่น อำนาจพระพุทธคุณ อำนาจจากเทพ อำนาจจากสัตว์ที่เชื่อว่ามีพลังศักดิ์สิทธิ์ หรือสัตว์ตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ โดยพลังอำนาจจิตที่บรรจุ จะมีทั้งสายบุญฤทธิ์ที่มาจากการเจริญเมตตา อำนาจพุทธคุณ อำนาจจากเทพ และสายอิทธิฤทธิ์ที่ใช้อำนาจจิต กลิ่น และคุณวิเศษจากเทพ หรือเชิญคุณวิเศษของสัตว์ต่าง ๆ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ฤทธิ์ หรืออิทธิฤทธิ์ของวัตถุมงคล เพื่อให้เกิดพลังอำนาจ หรือคุณวิเศษ ที่มีอยู่ในวัตถุมงคลนั้น ๆ ปกป้องคุ้มครองให้ปลอดภัย หรือต้องการในคุณวิเศษในด้านอื่น โดยสามารถจัดแบ่งได้ ดังนี้

คงกระพัน คือ หนั่งเหนียว ฟันแทงยังไม่เข้า ซาตรี คือ กระทบเบา เช่น โดนต่อย โดนทุบแต่ไม่เจ็บ มหาอุตม์ คือ ห้ามอาวุธ เช่น ปืนยิงไม่ออก แคล้วคลาด คือ ปลอดภัยจากอันตราย ไม่ถูกตัว ไม่โดนตัว มหาอำนาจ คือ ผู้คนเกรงกลัว เกรงใจ ใครเห็นก็เคารพ เมตตา คือ ใครเห็นรักเอ็นดู มหานิยม คือ คนนิยมชมชอบ และโชคลาภ คือ ให้ผลทางด้านลาภผล การค้าขาย หรือเงินทอง เป็นต้น (ศิริพร เจนวิทยามรเวช, 2563)

พุทธพาณิชย์

พุทธพาณิชย์ (อ่านว่า พุด-ทะ-พา-นิด) มาจากคำว่า พุทธ หมายถึง พระพุทธศาสนา กับ คำว่า พาณิชย์ แปลว่า การค้า พุทธพาณิชย์ จึงแปลว่า การค้าที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา

โดยมีความเชื่อเป็นที่ตั้ง เพื่อเสริมสร้างขวัญและกำลังใจ สร้างความมั่นใจให้เกิดขึ้นกับชีวิต เช่น การเช่าซื้อวัตถุมงคลพระเครื่อง เครื่องรางของขลัง การเสียเงินค่าครูเพื่อเข้าร่วมพิธีลงนะ หน้าทองมหาเสน่ห์ การสวดนพเคราะห์ การสะเดาะเคราะห์ต่อชะตาเสริมราศี เสริมบารมีให้กับตัวเอง มีโชคมีลาภแคล้วคลาดปลอดภัย เพื่อให้มีความเจริญรุ่งเรือง ตามความเชื่อที่ตนเองปรารถนา (สงคราม สุเทพากุล, 2556) พุทธพาณิชย์ เป็นกระบวนการสร้างมูลค่า หรือที่เรียกว่าเป็นการค้าขาย แลกเปลี่ยน เพื่อให้เกิดมูลค่าทางการตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างวัตถุมงคลประเภทต่าง ๆ ขึ้นมา มีวัตถุประสงค์ให้ผู้ศรัทธาได้เช่า ซื้อขาย โดยมีตลาดพระเครื่องเป็นสถานที่รับรอง แลกเปลี่ยนทางการตลาด นอกจากนี้ พุทธพาณิชย์ยังหมายถึงกระบวนการสร้างรายได้จากการนำเอา รูปแบบการทำบุญประเภทต่าง ๆ มาสร้างรายได้ โดยการกล่าวถึงอานิสงส์ที่จะเกิดขึ้น หลังจากได้ทำบุญประเภทต่าง ๆ รวมถึงการใช้โบราณสถาน โบราณวัตถุทางพระพุทธศาสนา ให้เป็นสถานที่ท่องเที่ยว โดยมีการเก็บค่าเข้าชม และมีตู้รับบริจาคตามจุดต่าง ๆ

รูปแบบพุทธพาณิชย์ในสังคมไทย

จากการศึกษาค้นคว้ารูปแบบพุทธพาณิชย์ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน พบว่า แนวทางของพุทธพาณิชย์ในปัจจุบัน มักจะมีรูปแบบการสร้างมูลค่าของวัตถุมงคล รวมถึงการใช้สถานที่ทางศาสนาในการสร้างรายได้ให้เกิดขึ้น (พระครูใบฎีกาวิศศักดิ์ ใต้ศรีโคตร, 2563) ซึ่งเมื่อมองในแง่ของศาสนานั้น การที่วงการพุทธพาณิชย์ได้รับความนิยม ก็เนื่องมาจากการโฆษณาถึงความศักดิ์สิทธิ์ ประสบการณ์ที่ได้รับ ความเชื่อในตัวบุคคลที่จัดทำ รวมถึงพิธีกรรมที่จัดขึ้น มีความเข้มแข็งศักดิ์สิทธิ์ โดยมีความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนเป็นตัวนำ ในการเข้าถึง นอกจากนี้รูปแบบของพุทธพาณิชย์ที่เกิดขึ้น มิได้มีเพียงการจัดสร้างวัตถุมงคลขึ้นเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการใช้สถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาในการสร้างรายได้ จัดทำเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวสามารถมีส่วนร่วมในการทำบุญในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งรูปแบบของของพุทธพาณิชย์ในสังคมไทยปัจจุบันได้ ดังนี้

รูปแบบที่ 1 การบูชารูปเคารพ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ปัจจุบันพุทธศาสนิกชนนิยมเดินทางไปวัดต่าง ๆ โดยเฉพาะวัดที่มีชื่อเสียงว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้เคารพบูชา เพื่อกราบไหว้ขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ให้ลดบ้นดาลให้สมปรารถนาได้ โดยมีกุศโลบายให้มีการทำบุญด้วยวิธีการต่าง ๆ ทั้งดอกไม้ ธูปเทียน ที่เป็นการสร้างรายได้ให้สถานที่นั้น ๆ

รูปแบบที่ 2 การจัดกิจกรรมหรือพิธีกรรมในลักษณะที่เป็นการบริการตนเอง โดยมีรูปแบบ คือ จะมีป้ายเชิญชวนทำพิธีกรรมนั้น โดยเริ่มต้นด้วยการบริจาคเงินเพื่อแลกกับอุปกรณ์

ในการทำพิธีกรรม โดยมีการกล่าวถึงอานิสงส์เพื่อนำมาใจให้บริจาคทาน ในบางที่จะมีการกำหนดราคาในการเข้าร่วมพิธีกรรม

รูปแบบที่ 3 การเชิญชวนทำบุญบริจาคด้วยผู้รับบริจาค และการสแกนคิวอาร์โค้ด และเครื่องเสียงท่าย ซึ่งจะพบเห็นได้ทั่วไปซึ่งเป็นผู้ที่รับบริจาคเงินสำหรับการทำบุญด้วยการบริจาคทาน และจะมีข้อความอธิบายวัตถุประสงค์อย่างสั้น ๆ เพื่อชี้แจงว่าทางวัดจะนำเงินที่ได้จากการบริจาคไปใช้ในกิจการใด เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ หลอดไฟฟ้า ชำระหนี้สงฆ์

รูปแบบที่ 4 การให้เข้าบูชาพระเครื่อง พระบูชา เครื่องรางของขลัง และวัตถุมงคล ซึ่งเป็นรูปแบบที่มีมายาวนาน และถูกตั้งคำถามในเรื่องของการเป็นพุทธพาณิชย์ ที่อาศัยความเชื่อในความศักดิ์สิทธิ์ อิทธิปาฏิหาริย์ สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นมาด้วยคติความเชื่อทางศาสนา คุณค่าทางศิลปะ และวิถีทางการตลาด พัฒนาจนถึงขั้นที่ว่าสะสมไว้เพื่อการสร้างผลกำไรทางธุรกิจ โดยการนำไปให้คนบูชา

รูปแบบที่ 5 การให้บริการในเรื่องการทำพิธีกรรม เพื่อเสริมสร้างความเป็นสิริมงคล ซึ่งโดยส่วนมากจะมีพระสงฆ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม เช่น พิธีไล่เสนียดจัญไร พิธีลงนะหน้าทอง พิธีสืบชาติ เป็นต้น โดยพิธีกรรมเหล่านี้มักจะมีค่าครู หรือค่าประกอบพิธีกรรม

รูปแบบที่ 6 การจัดงานเทศกาลวันสำคัญตามประเพณี และวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการหารายได้อีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งวัดต่าง ๆ มักจะมีการจัดงานประจำปีตามโอกาสต่าง ๆ เช่นงานเทศกาลปิดทองพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์หรือรูปเคารพพระเกจิของวัด จะมีการเชิญชวนพุทธศาสนิกชนให้ร่วมเป็นเจ้าของกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมเชิญชวนให้ประชาชนร่วมเขียนชื่อในแผ่นทอง แผ่นเงิน แผ่นทองแดง ซึ่งเป็นกุศโลบายในการเชิญชวนให้ร่วมบริจาคเงินเมื่อได้เข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ

รูปแบบที่ 7 การเชิญชวนร่วมทำบุญสร้างวัตถุมงคล สร้างรูปบูชาและพระพุทธรูป เป็นการสร้างที่เกิดจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ในการสืบทอดพระพุทธศาสนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออุทิศส่วนกุศล สร้างบุญบารมี และความรุ่งเรืองทางศาสนา แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นเสมือนช่องทางในการแสวงหาผลประโยชน์ของกลุ่มบุคคล โดยเฉพาะในเรื่องพุทธพาณิชย์ เพราะใช้เป็นช่องทางในการระดมศรัทธาเพื่อรับบริจาคทุนทรัพย์เชิญชวนร่วมเป็นเจ้าของ

รูปแบบที่ 8 การเชิญชวนทำบุญก่อสร้างสาธารณสมบัติ การสร้างบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะ ทั้งนี้เพราะพุทธศาสนิกชนเชื่อว่า หากต้องการให้ได้บุญมาก ก็ต้องสร้างวัดวาอาราม ซึ่งการสร้างโบสถ์วิหารจะทำให้ทำอานิสงส์ผลบุญกุศลแรง

รูปแบบที่ 9 การทำบุญไถ่ชีวิตโคกระบือ การให้อาหารสัตว์เลี้ยง เป็นอีกวิธีการหนึ่ง ที่มักจะพบในวัด โดยจะมีการเชิญชวนให้พุทธศาสนิกชนและนักท่องเที่ยวได้ทำบุญไถ่ชีวิต

โคกระปือ เพราะถือว่าเป็นการทำบุญที่มีอานิสงส์มาก รวมถึงการเชิญชวนให้ซื้ออาหารบริจาคให้สัตว์ เช่น แพะ ปลา ลิง เป็นต้น โดยจะมีการจัดขายอาหารสัตว์แต่ละประเภทบริเวณภายในวัดนั้น ๆ

รูปแบบที่ 10 การสร้างวัดให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนา โดยมีการจัดตกแต่งให้วัดเป็นพิพิธภัณฑ์ มีการจัดสร้างรูปเคารพที่ใหญ่โต เพื่อใช้เป็นสถานที่สักการะบูชา ในขณะที่มีการให้บูชาดอกไม้ เครื่องสักการะต่าง ๆ รวมถึงมีการให้บริการด้านสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เป็นแหล่งทำบุญแบบครบวงจร โดยจะมีการเก็บค่าบริการในการเข้าชม และสามารถร่วมทำบุญได้อย่างสะดวกทั้งการตั้งตู้รับบริจาค และการสแกนคิวอาร์โค้ดในการร่วมทำบุญได้ (MGR Online, “10 รูปแบบ” ธุรกิจพุทธพาณิชย์ สร้างผลประโยชน์แบ่งวัด-ผู้เกี่ยวข้อง)

จากพุทธคุณสู่พุทธพาณิชย์

พุทธคุณในความหมายทางพระพุทธศาสนา หมายถึง คุณของพระพุทธเจ้า มี 9 อย่าง คือ อรหะ เป็นพระอรหันต์ สมมาสัมพุทธโธ ตรัสรู้เองโดยชอบ วิชชาจรรยาสมปนโน ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ สุคติ เสด็จไปดีแล้ว โลกวิทู เป็นผู้รู้แจ้งโลก อนุตตรโร ปริสทम्मสารถิ เป็นสารถิฝึกคนที่ฝึกได้ไม่มีใครยิ่งกว่า สตถา เทวมนุสสานิ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พุทโธ เป็นผู้รู้ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน และ ภควา เป็นผู้มีโชค โดยพุทธคุณทั้ง 9 นั้น โดยย่อมี 2 คือ พระปัญญาคุณ พระกรุณาคุณ สำหรับในประเทศไทยนั้น ย่อเป็น 3 คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณา (พระพรหมคุณาภรณ์, 2557) ฉะนั้น พุทธคุณ จึงไม่ได้หมายถึงความศักดิ์สิทธิ์หรือพลังอำนาจวิเศษใด ๆ เป็นหลักที่ชาวพุทธต้องนำไปปฏิบัติตาม เพื่อให้บรรลุพุทธคุณทั้งสามประการอันเป็นเป้าหมายของพุทธศาสนา และในส่วนพุทธคุณ 2 แสดงถึงความสัมพันธ์ในการทำหน้าที่ของพระพุทธเจ้ากับเป้าหมาย หลักของการประกาศสังฆธรรม 2 ประการ ได้แก่ ประโยชน์และความสุขทั้งในระดับโลกียะ และระดับโลกุตตระ (ธีรโชติ เกิดแก้ว, 2554) เมื่อพิจารณาความหมายด้านพุทธคุณวัดดุมงคลโดยภาพรวมแล้ว จะมีความหมายไม่ตรงกับสาระสำคัญของพุทธศาสนา กล่าวคือพุทธคุณของวัดดุมงคลที่สร้างขึ้นนั้น จะเน้นเรื่องของความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ฤทธิ์อำนาจในเชิงดลบันดาลให้เกิดอานุภาพทั้งเชิงบวกและเชิงลบ พุทธคุณในความหมายนี้แยกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ใช้พุทธคุณเพื่อเป็นกุศโลบายโน้มน้าวศรัทธาให้คนเข้าหาศาสนาและปฏิบัติธรรม อีกกลุ่มหนึ่งสื่อความหมายไปในแง่ของความขลังความศักดิ์สิทธิ์ทางเดียว ซึ่งหมายถึงอำนาจที่จะเกิดจากพลังจิตที่แน่นของผู้ปลุกเสกด้วยเวทย์มนต์คาถา พุทธาคมประกอบพลังอื่น ๆ พลังบารมีของพระพุทธเจ้าหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้างวัดดุมงคลนั้น เช่น พระเกจิอาจารย์เพื่อเพิ่มความ

เข้มขลังให้แก่วัตถุมงคลที่เรียกกันในวงการวัตถุมงคลว่า “พุทธคุณ” (ธีรโชติ เกิดแก้ว, 2554, น.48-54)

การสร้างวัตถุมงคลในยุคแรก ๆ นั้น เกิดจากคติความเชื่อการสร้างพระเครื่องด้วยเจตนาที่จะสืบอายุพุทธศาสนา และเป็นสัญลักษณ์ของศาสนา ต่อมาได้กลายเป็นการสร้างวัตถุมงคลเพื่อแสวงหารายได้ หรือสร้างมูลค่าในเชิงพุทธพาณิชย์ แม้ว่าในอดีต วัตถุมงคลถือว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่าทางด้านจิตใจ และความศรัทธาในพระพุทธรูป ศาสนา ผู้ที่เข้าบูชา นอกจากจะมีความศรัทธาแล้ว ยังมีความต้องการสะสมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ต่อมาเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป จากความต้องการสะสมจึงเป็นปัจจัยที่นำมาสู่การสะสมแลกเปลี่ยนและซื้อขายในเวลาต่อมา ทำให้ถูกมองว่าการสร้างพระเครื่องได้ใช้รากฐานความศรัทธาเดิมในสังคม เพื่อเป็นแนวทางไปสู่ธุรกิจที่มีผลประโยชน์ทางการตลาดเข้ามาเกี่ยวข้อง จนเกิดผลกระทบในแง่ความเป็นพุทธศาสนา (บุศรา สว่างศรี, 2549, น.49-63) ซึ่งเมื่อการซื้อขายพระเครื่อง เกิดการขยายตัวอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอิทธิพลของสื่อโฆษณาที่ทำให้เกิดความนิยมแพร่ขยายไปอย่างกว้างขวาง โดยผลกระทบจากการขยายตัวของวงการพระเครื่องดังกล่าวนี้ จึงแปรเปลี่ยนไปในเชิงพุทธพาณิชย์อย่างเต็มรูปแบบ มีองค์ประกอบหลักที่สำคัญ ได้แก่ กลุ่มผู้สร้าง กลุ่มนักขาย และกลุ่มผู้เช่าซื้อ ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้ ได้กลายเป็นปัญหาที่มีผลกระทบต่อพุทธศาสนา จนเป็นที่มาของคำว่า “พุทธพาณิชย์” (ชายนำ ภาวิมล, 2437, น.44-78) พุทธพาณิชย์ คือ กระบวนการค้าขายความเชื่อ และความศรัทธาในพุทธศาสนาโดยใช้วัตถุหรือ สัญลักษณ์ที่เกี่ยวกับพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสร้างรายได้ แสวงหาผลประโยชน์ในทางพาณิชย์ เป็นการใช้จ่ายเงินเพื่อแสดงออกซึ่งปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนิกชนกับพุทธศาสนา หนึ่งในลักษณะความสัมพันธ์ที่มีร่วมกัน นั่นก็คือการเข้าบูชาพระเครื่องและวัตถุมงคลต่าง ๆ (สงคราม สุเทพากุล, 2446, น.6) พระเครื่องและวัตถุมงคลจึงกลายเป็นสินค้า อย่างหนึ่งของศาสนาวัตถุ ในสายตาของคนภายนอกที่มอง ปรากฏการณ์การซื้อขายแลกเปลี่ยนเช่าพระเครื่องและวัตถุมงคลนี้ว่าเป็น “พุทธพาณิชย์”

บทสรุป

การสร้างพระเครื่องและวัตถุมงคลในพระพุทธรูปมีพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยหลังพุทธกาล ที่เกิดจากการสร้างพระพุทธรูปเพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนา เป็นการแสดงออกถึงความศรัทธาในคุณของพระพุทธรูป ที่ประกอบไปด้วยพระปัญญาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ และพระมหากรุณาธิคุณ การสร้างวัตถุมงคลทางพระพุทธรูปในยุคแรกนั้น เกิดจากความศรัทธาเป็นสำคัญ พระเครื่องและวัตถุมงคลในยุคแรกจึงเป็นเสมือนสัญลักษณ์ตัวแทนขององค์ศาสดา

ต่อมา เมื่อมนุษย์ชาติที่พึงทางจิตใจ ต้องการหาสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาช่วยอำนวยความสะดวกทางพระพุทธศาสนาจึงได้เปลี่ยนเป็นสิ่งที่ช่วยดลบันดาลให้เกิดความเป็นมงคลขึ้น จากความเชื่อศรัทธาในคุณของพระรัตนตรัย ได้เปลี่ยนผ่านมาเป็นสิ่งที่มีอำนาจศักดิ์สิทธิ์ โดยการจัดสร้างวัตถุมงคลจะเน้นในเรื่องของความเป็นมงคล ความคงกระพันชาตรี เมตตามหานิยม หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นเครื่องตอบสนองความต้องการของมนุษย์มากกว่าความศรัทธาในคุณของพระรัตนตรัยเหมือนแต่เดิม ต่อมาเมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลง ความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีมากขึ้น วัตถุมงคลทางพระพุทธศาสนาจึงได้รับความนิยมในแง่ของพุทธพาณิชย์ มีการแลกเปลี่ยนซื้อขายตามกระแสนิยม มีการกำหนดราคาของวัตถุมงคลตามแต่ประสบการณ์ ความเก่าแก่ และชื่อเสียงของพระเกจิที่ปลุกเสก ทำให้กระแสนิยมในพุทธพาณิชย์เพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน ตลาดวงการพระเครื่องวัตถุมงคลได้มีจำนวนมาก มีแพลตฟอร์มที่หลากหลาย ทั้งหน้าร้านประจำ, Facebook group, internet online, รวมถึงช่องทางอื่น ๆ ที่มีการโฆษณาถึงพุทธคุณ ความพิเศษของวัตถุมงคลแต่ละประเภท พระเกจิที่ร่วมพิธี มวลสารที่หายาก พิธีที่เข้มขลัง พุทธศิลป์ที่สวยงาม ทำให้กระแสนิยมในวงการพระเครื่องวัตถุมงคลได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ทิศนะคติของผู้ที่บูชาก็ได้เปลี่ยนไปจากเดิม จากที่บูชาวัตถุมงคลเพื่อเป็นสัญลักษณ์ทางพระพุทธศาสนา ได้เปลี่ยนเป็นการบูชาเพื่อเพิ่มมูลค่าในแง่ของพุทธพาณิชย์ ตลอดจนถึงกระแสนิยมของพุทธพาณิชย์ ที่มีการโฆษณาทางการตลาดที่หลากหลาย ทำให้ความนิยมของผู้เข้าบูชาจากการบูชาเพื่อหวังผลทางพุทธคุณกลับกลายเป็นบูชาเพื่อเพิ่มมูลค่าในอนาคต ดังนั้น การบูชาวัตถุมงคลไม่ว่าจะมีเหตุผลใด ๆ ก็ตาม สิ่งที่สำคัญในหลักการทางพระพุทธศาสนาก็คือ เมื่อเกิดศรัทธาสิ่งใดก็ตาม สิ่งที่จะต้องตามมาด้วยก็คือ ปัญญา ในการพิจารณาตามมาด้วยเช่นกัน

เอกสารอ้างอิง

- ชายน่า ภาววิมล. (2537). พุทธพาณิชย์ : ผลกระทบจากการใช้สื่อสารมวลชนในการโฆษณา ประชาสัมพันธ์เพื่อจำหน่ายพระเครื่องที่มีต่อทัศนคติ และความเชื่อของพุทธศาสนิกชน ในเรื่องสัญลักษณ์ของศาสนา (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ธีรโชติ เกิดแก้ว. (2544). การศึกษาเชิงวิเคราะห์พุทธคุณในสื่อสิ่งพิมพ์พระเครื่อง (สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บุศรา สว่างศรี. (2549). พุทธพาณิชย์ : พระเครื่อง (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- พระครูใบฎีกาทวีศักดิ์ ไต้ศรีโคตร. (2563). พุทธพาณิชย์ในสถาบันพระพุทธศาสนา. วารสารมหาจุฬานาครทรรศน์. 7(11), 424-439.
- พระครูวิสาธสนานาท (อุดม อติโพโล). (2564). ศึกษาคุณค่าและแรงจูงใจต่อความเชื่อวัตถุมงคลของพุทธศาสนิกชน (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต). พระนครศรีอยุธยา : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระครูสังฆรักษ์มานพ อคคมาณโว. (2567). ความเชื่อและความศรัทธาในวัตถุมงคลของคนไทยในปัจจุบัน. วารสารสหวิทยาการนวัตกรรมปริทรรศน์. 7(2), 276-284.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2541). พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2559) พจนานุกรมฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพฯ ฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระยาอนูมานราชชน. (2531). ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน.
- พระสิริมังคลาจารย์. (2542). มังคลัตถทีปนี แปล. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2546). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542 กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิชเคชั่นส์ จำกัด.
- วีรยุทธ เกิดในมงคล. (2560). รูปแบบและวิธีการทางธุรกิจกับพุทธพาณิชย์ในสถาบันพระพุทธศาสนา. วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 24(1), 62-67.
- ศิริพร เจนวิฑฒอวณิช และ ดร.พิทักษ์ศิริวงศ์. (2563). พฤติกรรมการเข้าบูชาความเชื่อและความศรัทธาในพระเครื่องและวัตถุมงคลของเภสัชกร (วิทยานิพนธ์ปริญญาบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต). กรุงเทพฯ ฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร.

